

*ЛИТВИНЕНКО Н. І., кандидат економічних наук, доцент
ДВНЗ «Національний гірничий університет»
Україна, м. Дніпропетровськ*

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ КРАЇНИ

У нашому глобалізованому світі толерантність набуває загальноцивілізаційної необхідності, що дозволяє мирно співіснувати різним народам та окремим особам в одному просторі. Толерантність є складним та багаторівневим феноменом. На сьогодні не існує чіткого розуміння природи толерантності та причин толерантної/інтолерантної поведінки. Загалом, оцінка феномену «толерантність» коливається між двома протилежними полюсами: з одного боку, оцінюється як благо, з іншого – вона вважається злом.

Аналіз наукової літератури виявив значну кількість визначень означеної норми, які неможливо зіставити за їх змістом. Загалом в українській, а також російській науковій літературі толерантність ототожнюється із терпимістю, повагою, дружелюбністю, любов'ю, позитивним сприйняттям «іншого», а також байдужістю, незацікавленістю, відстороненістю. На наш погляд, такі ототожнення є неправомірними: по-перше, всі перелічені ознаки є самостійними категоріями, по-друге, вони не відображають основної сутті феномену толерантність. Це стосується всіх суб'єктів, а не тільки особи (людини).

В основному ми погоджуємось із визначенням феномену толерантність, що пропонують С. Мендус, Д. Гайд (Hyde), Дж. Хортон (Horton) та М. Б. Хомяков [1; 2] як парадоксальної, зникаючої цінності. Відзначається, що найбільш поширені визначення толерантності існують у рамках філософії лібералізму, як відносини більшості до меншості в моністичному суспільстві і не враховують її розуміння іншими культурами в сучасному глобалізованому світі. Найбільш розповсюдженим у західній літературі визначенням, з яким ми погоджуємось як із базовим, є визначення толерантності як морально значимої відмови від використання сили впливу на існуючі моральні відхилення, що є неприйнятними.

Необхідно відмітити обмежену кількість досліджень толерантності як об'єкта економічної науки. У своїй більшості

економісти почали приділяти увагу толерантності наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. Так, Дж. Корнео та О. Жане запропонували економічну теорію толерантності, в якій модель корисності толерантності побудовано за допомогою нової теорії символічних цінностей та теорії добробуту (утилітаризм). У теорії толерантність розглядається як якість системи цінностей, яку використовує людина у своєму повсякденному житті. Автори за допомогою економіко-математичних методів доводять, що толерантне суспільство більш ефективно, ніж інтолерантне [3].

За результатами проведеного дослідження, ми схилиємось до точки зору, що толерантність має розглядатись одночасно як особистісна характеристика, що визначається сукупністю індивідуально-психологічних особливостей індивіда, та як інституціональна норма, яка відображає суб'єктно-суб'єктні відносини у різних сферах суспільства.

У своїх дослідженнях ми застосовуємо визначення толерантності як особистісної характеристики, яке запропоноване Г. Олортом. Він визначає толерантну людину як ту, що однаково доброзичливо налаштована до всіх людей без винятку [4]. Із цим визначенням ми співвідносимо такі індивідуально-психологічні показники, як систему операціональних індикаторів: високий рівень дивергентності/ментальної гнучкості, високий рівень самосвідомості, високий рівень персональної автономії, стійкість до невизначеності, рефлексивність, самовладання, адекватна самооцінка, відповідальність за свої вчинки, високий рівень емпатії, почуття гумору, соціальна активність, високий рівень розвитку комунікативних навичок, сформована внутрішня безпека [5; 6].

Як інституціональна норма, толерантність – це визнання «іншості» з одночасним усвідомленням своєї відмінності. Крім того, усвідомлення своєї індивідуальності сприяє збереженню і підтримці різноманітності всього суспільства і протистоїть його повній уніфікації.

У більшості досліджень економісти використовують толерантність як інституціональну норму, яка є однією зі складових навколишнього середовища. Загалом економісти не розглядали толерантність як поведінкову диспозицію і в такій якості не досліджували її взаємозв'язок з економічними показниками. Для усунення цього недоліку нами були проаналізовані бази даних опитувань, проведених міжнародною та європейською організаціями, які досліджують цінності в різних країнах [17; 18]. За результатами виявлено питання, які можуть слугувати індикаторами обмеженого

кола індивідуально-психологічних показників: соціальної активності та дивергентності/ментальної гнучкості. На жаль, всі інші показники толерантної людини не знайшли своїх операціональних індикаторів.

Таким чином, толерантність як інституціональна норма оцінюється індексом «Сфера толерантності», що обраховується як середньогометричне із 15 показників. Характеризує рівень міжособистої комунікації, взаємовідносини «я–чужий», ступінь напруги в суспільстві (неповинні носити соціально небезпечного характеру).

Толерантність як поведінкова диспозиція оцінюється показником індекс «Критерій толерантності». Особисті якості толерантної людини. У свою чергу цей індекс складається із двох субіндексів «Соціальна активність» та «Дивергентність», що обумовлено значною кількістю показників у складі одного критерію. Крім того, кожен із критеріїв несе в собі досить відмінну індивідуально-психологічну характеристику, яка може сама по собі здійснювати суттєвий вплив на навколишнє середовище.

Індекси обраховані на основі опитувань і відображають сприйняття визначених питань членами суспільства на визначену дату. Результати розрахунку індексу «Критерій толерантності», його субіндексів та індексу «Сфера Толерантності» наведено у табл. 1. Індекс толерантності розраховано для 60 країн.

Аналіз даних табл. 1 виявив досить цікаві факти. Так, субіндекс «Соціальної активності» у своїй більшості має досить низький рівень і не досягає одиниці. Практично неможливо згрупувати країни за будь-якою ознакою. Так, мінімальне значення субіндексу «Соціальної активності» дорівнює 0,05 – Турція, а максимальне 2,17 – Танзанія. Показники субіндексу «Дивергентність» коливаються у межах від 1,26 до 8,11. На відміну від субіндексу «Соціальної активності» значення цього індикатора толерантної поведінки можливо згрупувати за рівнем соціально-економічного розвитку країни.

Країни з високим рівнем розвитку демонструють і високий рівень значення субіндексу «Дивергентність». Що стосується індексу «Сфера Толерантності», то найменший рівень спостерігається у Мароко – 1,9, а найбільший у Швеції – 6,26. Значення цього індексу також практично не можливо згрупувати за якоюсь ознакою, хоча можливо відслідкувати загальну тенденцію – країни з більш високим рівнем соціально-економічного розвитку мають більший рівень індексу «Сфера Толерантності».

Таблиця 1

**Індекс «Критерій толерантності»
та індекс «Сфера Толерантності» за 1999 рік**

Країна	Субіндекс «Соціальна активність»	Субіндекс «Дивергент- ність»	Індекс «Критерій толерант- ності»	Індекс «Сфера Толерантності»
Албанія	0,90	2,72	2,44	3,19
Алжир	0,80	1,26	1,88	2,91
Аргентина	0,22	5,25	2,06	4,69
Бангладеш	1,72	2,43	2,87	3,24
Білорусь	0,10	4,72	1,40	3,41
Бельгія	0,60	6,18	2,90	4,78
Болгарія	0,14	4,20	1,55	3,39
Канада	0,78	5,76	3,25	5,23
Чілі	0,40	4,49	2,34	4,39
Китай	0,47	2,70	2,08	3,24
Естонія	0,17	4,59	1,67	4,51
Японія	0,24	5,92	2,04	5,11
Корея, Рес.	0,57	4,30	2,60	3,07
Молдова	0,46	3,81	2,20	3,57
Польща	0,12	3,90	1,45	3,41
Російська Федерація	0,06	3,75	1,06	3,80
Україна	0,11	3,76	1,32	3,73

Отриманні результати можуть бути використанні для подальшого теоретичного дослідження ролі толерантності як елемента інституціонального середовища, так і поведінкової диспозиції у розвитку та функціонуванні суспільства. Проведений крос-культурний аналіз дозволить більш детально проаналізувати взаємозв'язок між рівнем толерантності та соціально-економічним розвитком країни. Подальші теоретичні та емпіричні дослідження інституціонального середовища українського суспільства дозволять виявити вузькі місця його розвитку та розробити рекомендації щодо їх усунення.

ЛИТЕРАТУРА

1. Хомяков М. Б. Толерантность: парадоксальная ценность [Электронный ресурс] / М. Б. Хомяков // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2003. – Том VI. – Вып. 4. – С. 1–13. – Режим доступа: <http://www.old.jourssa.ru/>. – Загол. с экрана.
2. Baruch H. Tolerance in the Age of Pluralism [Electronic resource] // Yearbook of the «George Barițiu» History Institute in Cluj-Napoca, Series Humanistica tom. VI, 2008, p. 299–312. – Mode of access: <http://www.humanistica.ro/engleza/index.htm>. – Загол. с экрана.
3. Giacomo Corneo and Olivier Jeanne A theory of tolerance [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.SSRN.com/abstract=976576>. – Загол. с экрана.
4. Олпорт Г. У. Толерантная личность / Г. У. Олпорт // Национальный психологический журнал. – 2011. – № 2(6). – С. 155–159.
5. Сиротюк А. С. Критерии толерантности / А. С. Сиротюк // Вестник Тверского государственного университета. Серия «Педагогика и психология». – 2012. – Выпуск 1. – С. 38–42.
6. Психодиагностика толерантности личности / Под ред. Г. У. Солдатовой, Л. А. Шайгеровой. – М.: Смысл, 2008. – 172 с .
7. Data & Documentation / Documentation / Downloads [Electronic resource] / Сайт «World Values Survey». – Mode of access: <http://www.worldvaluessurvey.org/>.
8. Data and Documentation [Electronic resource] / Сайт «European Social Survey». – Mode of access: <http://www.europeansocialsurvey.org/>.